



The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

Др Драган Михајловић¹Биљана Илић²

Јован Ветовић

Мегатренд универзитет Београд, Факултет за менаџмент, Зајечар

ЕКОНОМСКИ И ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СРБИЈЕ НАКОН УВОЂЕЊА САМОУПРАВЉАЊА

Апстракт

Рад представља покушај да се укаже на значај периода после 1950. године, који је допринео снажном економском и привредном развоју земље, тадашње Југославије, а у склопу ње и Србије као републике. Карактеристика датог периода, са менаџерске позиције је да су тадашњи лидери, тј. менаџери постављали реалне планове, имали јасну визију, хуман и социјални приступ према запосленима, перманентну контролу извршавања усвојених планова, као и смисо за предузетништво. Сврху рада не представља само систематски приказ успешног периода, већ и указивање на значај успешног управљања једним системом, који се преводио у једно ново и више стање. Полазећи од чињенице да савремено друштво карактерише велика сложеност, турбулентност, динамичност и брзе промене, основни циљ рада је указивање на чињеницу да такво искуство може послужити као средство за остварење економског и привредног развоја једног друштва у садашњим условима.

Кључне речи: економски развој, привредни развој, планови, визија, искуство.

ЈЕЛ Класификација: N1, N14

ECONOMIC AND BUSINESS DEVELOPMENT STRATEGY IN YUGOSLAVIA AND SERBIA AFTER THE INTRODUCTION OF SELFMANAGEMENT

Abstract

The paper is an attempt to highlight the importance of the period after 1950, which contributed to the strong economic and commercial development of the country, the former Yugoslavia, and within it, Republic of Serbia. The characteristic of that period, by the aspects of manager positions are that leaders in that period have managers realistic plans, a clear vision, human and social approach to employees, permanent control of the achieving of approved plans, as well as a sense of entrepreneurship. Purpose of the paper is not only a systematic view of a successful period, but also pointing to the importance of successful management of a system, which is translated into a new and higher system. Considering the fact that modern society is characterized by high complexity, turbulence, dynamism and rapid changes, the main objective of this paper is to point out the fact that such an experience can serve as a tool for economic development of a society in the present circumstances.

Keywords: economic development, business development, plans, vision, experience.

¹ drragan.mihajlovic@fmz.edu.rs

² biljana.ilic@fmz.edu.rs

Увод

Карактеристику савременог друштва представља брзина пословања, као и свих осталих процеса везаних за напредак и опстанак једног ентитета. Таквим ентитетом може се назвати држава, локална заједница, организација било које врсте, породица, као и појединац који представља најмању јединицу државе и осталих побројаних субјеката. За успешно остваривање развојних циљева, потребно је примењивати и концепт успешног управљања. Правилно управљање је свако успешно управљање, односно оно које доводи до позитивних ефеката, како економских, тако и друштвених, било да је у питању управљање државом или било каквом другом организацијом на најширем нивоу. Обзиром да се рад бави проблематиком управљања једном великом државом у периоду од 1950. до 2000. године, циљ је указивање на успешно спровођење лидерске стратегије од највиших до најнижих инстанци у предузећима тадашње Југославије, а касније и Србије, као републике. Тадашњи лидери државе су, без много знања о савременом менаџменту, успели да једну слабо развијену и ратом опустошену земљу, каква је и била Југославија, доведу на висок ниво развоја, за непуних 30-так година. У свом најбољем периоду развоја, тадашња Југославија је имала конкурентски положај, према осталим земљама Европе и света. У раду је дат приказ развоја Југославије, са посебним освртом на предузећа као привредне субјекте и носиоце економског развоја.

Предузеће као привредни субјект у периоду до 1950. године

Пре другог светског рата Југославија, као и Србија имале су сва обележја неразвијених аграрних земаља. Пољопривредно становништво је чинило више од $\frac{3}{4}$ укупног становништва земље, док је индустријска производња била слабо развијена и неорганизована. Темпо привредног развоја био је веома спор, те као такав није могао да измену привредну ситуацију и привредну структуру земље. Просечна годишња стопа раста националног дохотка у раздобљу од 1926 до 1939. године износила је само 2,1%, а то је било тек нешто више од стопе природног прираштаја становништва. Разарање у другом светском рату још више су утицала на заостајање у привредном развоју. Притом је Југославија изгубила око 11% становништва, док је губитак народног богатства износио 17% укупних губитака из другог светског рата.³ Из ових разлога, било је преко потребно обновити земљу и створити предуслове за прелазак на планску изградњу привреде, како би се створила материјална база за пораст животног стандарда становништва. Наслеђена заостала материјална база и велике потребе за убрзанм привредним развојем, пружале су мале могућности за побољшање животног стандарда становништва после рата. Ово је период централистичког система управљања, који је у послератном периоду био нужен због ниског нивоа производних снага и који је представљао прелазно решење. Након II светског рата наступа период посебно интересантан за земље социјалистичког система, каква је била и Југославија. Тај период носио је назив „радни хероизам“, а припадао је свести са идејом да обнова земље представља први корак ка свеобухватној обнови. Због тога је било могуће да се до краја 1946. обнови саобраћај на железници и велики део капацитета у индустрији. У односу на предратни период, обновљене су следеће привредне гране старе Југославије:

³ Др Штахан Ј., Животни стандард у Југославији, Глобус, Загреб, 1974, стр.37

1. електроиндустрија	100%
2. нафтна индустрија	90%
3. индустрија коже	90 %
4. прехранбена индустрија	80 %
5. хемијска индустрија	50 %
6. дрвна индустрија	40 %
7. грађевинска индустрија	40 %

Конфискацијом предузећа и одузимањем ратне добити прешло је у државну својину 80 % индустрије, банкарства и готово сва трговина на велико. Конфискована су не само домаћа предузећа која су била у власништву страних капитала, већ и предузећа чији су власници били странци. За бржи опоравак земље посебно је важно што су два највећа рудника племенитих метала „Бор“ и „Трепча“ враћени Југославији после веома дуге експлоатације од стране страних власника. Друга национализација обезбедила је пуно искоришћење свих производних капацитета. Тиме је био одстрањен утицај сваког, па и страног капитала. Израда Првог петогодишњег плана крајем 1946.године, вршена је у условима формираног социјалистичког сектора у којем су била окупљена сва предузећа. Упоредо са овим, стално је растао број запослених и то у периоду од 1945-1948. године са 461.000, до цифре од 1.662.700 запослених⁴. Планирана стопа раста у индустријским предузећима била је 2,5%, а остварена 6,3% на годишњем нивоу. Велика улога, ипак, припада руководству, тадашњим директорима предузећа, који су својим организацијским способностима понекад надмашивали и своје могућности. Нису посустајали, што је на запослене посебно позитивно деловало. Што се пољопривреде тиче, аграрном реформом из 1945.године земљишни максимум је одређен на 25ha. Одузимање средстава за производњу из власништва оних који су користили рад других, имало је свој социјални и политички смисао.

Укинути су рента и профит као елемент експлоатације⁵. Радници у индустрији, пољопривреди и другим делатностима ослобођени су најамног односа. У време државног социјализма, или како су га неки на западу звали „револуционарни етатизам“, није било разлика како у начину живота тако и у стандарду становништва. Било је то време великих одрицања и велике пожртвованости руководица и свих запослених. Само тако можемо замислити монопол власти у вођењу привреде⁶. Први пораз административни социјализам је доживео при покушају присилног укидања ситне робне производње у пољопривреди, од чега је живела већина становништва. У Југославији је 1949.год. предузета акција постепене колективизације пољопривреде. Брзо се ово показало као економски, па и политички, погрешан корак. Као последица, дошло је до опадања пољопривредне производње, и то у тренутку снажне индустријализације земље и економског раста, а у време остваривања првог и свакако најамбициознијег петогодишњег привредног развоја. Већ 1953.год. распуштене су сељачке радне задруге.

⁴ Др Биланчић Д., Самоуправљање 1950-1970, Рад, Београд, 1974., стр.17

⁵ Крндија Д., Индустријализација Југославије, Економски институт, Сарајево, 1961., стр. 25

⁶ Друловић М., Самоуправна демократија, БИГЗ, Београд, 1972., стр.38

Колективна одговорност предузећа и увођење самоуправљања 1950.године

Широка акција за дебирократизацију и децентрализацију постојећег система, нарочито у државном апарату, била је покренута, пре него што је први закон о радничком самоуправљању изгласан у Савезној скупштини 27.јуна 1950.год.,. При увођењу Радничких савета, жеља је била да се унесе нешто ново у програм социјалистичке изградње. У то време потпуне изолације са Истока и Запада, 23% националног дохотка издвајало се за народну одбрану. Увођење самоуправљања није потезом пера уклонило административни социјализам и бирократизам. Предаја предузећа на управљање радницима није могла одмах бити пропраћена стварном и ефективном контролом и учешћем у расподели вишка рада. Држава је и даље наставила да игра веома значајну улогу у предузећима у смислу успостављања правних и економских граница у оквиру којих су деловали Раднички савети. У периоду од 1950.године дошло је до повећања коефицијента и стопе раста како у друштвеном производу тадашње Југославије, тако и у друштвеном сектору. Увођење Радничких савета захтевало је изградњу новог привредног система који би органима самоуправљања омогућио већу самосталност и слободу акције. Било је потребно изменити постојећи систем планирања, расподеле дохотка и награђивања према раду. Ово је захтевало нове односе између државних органа и предузећа. Све више је до изражаја долазила лична способност директора. Иако је држава имала највећу улогу у убрзаној индустријализацији земље, она није предузећима прописивала планове рада и цену производа.

Табела 1. Коефицијент повећања и стопа раста од 1950-1980.

	1980. у мрд. дин	Коефициј ент повећања 1980/1950	Стопа раста - у %				
			1950-1980.	1951-1960.	1961-1970.	1971-1980.	1976-1980.
Друштвени производ - укупно	381,5	6,0	6,2	6,5	6,3	5,8	5,6
Друштвени сектор	330,4	7,4	6,9	6,8	7,5	6,4	6,4
Индивидуални сектор	50,9	2,7	3,4	5,6	2,2	2,4	1,8
Индустрија	149,3	12,9	8,9	11,2	8,1	7,4	6,8
Пољопривреда, риб. водопривреда	51,0	2,7	3,4	5,9	1,6	2,6	2,0
Шумарство	3,1	1,0	0,1	-3,6	1,1	2,2	1,6
Грађевинарство	42,7	4,4	5,1	1,3	8,4	5,6	7,4
Саобраћај	31,8	6,8	6,6	7,6	6,9	5,4	5,1
Трговина и угоститељство	77,6	8,5	7,4	8,5	8,3	5,4	5,1
Остале производне делатности	25,8	6,4	6,4	6,1	6,3	6,7	6,8

Извор: Управљање предузећем као услов економског развоја, аутор:
Др Михајловић Д., Бор, 2007.

У годинама највећег притиска на Југославију, добра организација предузећа и успешно урваљање, давало је добре резултате. У периоду до 1960.године индустријска производња расла је по изузетно високој стопи од преко 11,2% годишње, пољопривредна производња по стопи од око 6% годишње, производња друштвеног сектора по стопи близу 7%, а укупан друштвени производ по стопи од 6,5%⁷. Тада су се јављали и одређени проблеми, као што су тенденције у екстензивном привређивању упошљавањем

⁷ Зборник радова, 30 година самоуправљања, Београд, 1981., издање Завода за статистику, стр.79.

претежно некавалификоване радне снаге и сл.. Ранији системи управљања, капиталистички до 1941.године и социјалистички после 1945.године (административни ситем управљања у социјалистичкој привреди), имали су суштинске разлике и заједничке елементе. Суштинска разлика огледала се у карактеру својине над средствима за производњу и расподели и располагању вишком рада и дохотком у целини. Али у оба система функције управљања и извршења остају и даље изван и изнад радника, тако да радници ни у једном случају, немају непосредну и одлучујућу улогу у управљању. У систему радничког самоуправљања долази до пуног ослобађања рада, до спајања функције управљања и функције извршења у рукама радника. Основна начела колективне одговорности радника у систему социјалистичког управљања, карактеристична за период самоуправљања су: била да средства за производњу постају социјалистичка друштвена својина, радници у удруженом раду остварују свој лични материјални и морални интерес, те да основна начела самоуправног система обезбеђују раднику право на једнаке услове рада, односно да радници остварују права у раду, учествују у резултатима рада, развоју предузећа, а самим тим су имали загарантовано право на економску, социјалну и личну сигурност. Радници су управљали преко својих изабраних представника у оквиру Радничких савета, али су предузећа различито пословала у зависности од тога какви су били руководиоци. Добри и успешни руководиоци су стално напредовали и добијали комплексније послове, од значаја за земљу у целини. Директор је имао три главна захтева и то: економско-техничке задатке, интензивност задатака и сплета окружења, друштвене захтеве, као што су активност радног места, комуницирање с разним структурама и начин реализације активности и веза. Посао директора био је динамичан. Положај директора зависио је од промена у развоју друштвених односа и самоуправне организације. Од успешности руковођења зависио је напредак предузећа и економски просперитет. Успешни руководиоци симболично су награђивани било у новчаном смислу или у виду признања. Иначе, функције руковођења биле су организоване према организационим нивоима, док су односи међу руководиоцима били засновани хијерархијским односима командовања, тј. одозго на доле и одговорности одоздо на горе према директору предузећа. Акценат развоја у првим годинама увођења самоуправљања стављен је на развој индустрије што се може видети из табела 2 и 3⁸.

Табела 2. Развој у првим годинама самоуправљања у Југославији– индустрија по гранама

Ред. бр.	Грана индустрије	1947.	1955.
1.	Енергетска индустрија	10,6%	12,2%
2.	Базична индустрија	30,9%	45,6%
3.	Прерађивачка индустрија	42,2%	58,5%

Табела 3. Развој у првим годинама самоуправљања – индустрија укупно, средства и материјал

Ред. бр.		Година					
		1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
1	Индустрија укупно	164	183	208	242	266	311
2	Средства рада	582	757	785	917	971	1127
3	Материјал за репродукцију	156	169	193	228	255	292
4	Потрошна роба	142	160	184	207	230	279

Извор: Управљање предузећем као услов економског развоја, аутор:
Др Михајловић Д., Бор, 2007.

⁸ Др Михајловић Д., Управљање предузећем као услов економског развоја, Бор, 2007.

Производња по гранама, је код свих грана повећана за два и више пута. Пошто као база служи 1939.година, високи пораст индекса бива последица и ниске полазне основице. Ипак, да би се спречила анархија у производњи, држава је и даље држала у својим рукама привредна кретања, одређивањем основних пропорција у производњи, расподели и размени, одређивањем висине платног фонда акумулације и друштвених фондова за сва предузећа. Од укупне масе акумулације предузећима је стављено на располагање од 2,8% до 16,8% према грани којој припадају. Оцењујући из данашње перспективе нови привредни из 1952.године, може се акључити да је, у погледу права и самосталности привредних предузећа у одређивању производње, карактеристично било гарантовање средстава за личне дохотке у висини и до 90% платног фонда, уколико због пословног неуспеха предузеће није могло да подмири плате.

Уставна решења из 1989.године

Основна карактеристика 80-их година била је та што се после доношења Закона о удруженом раду све до 1989.године тај Закон није мењао и допуњавао. Земља је и даље бележила економски раст. Тако је у 1980.години индустрија остварила 20 пута већу производњу него 1939.године. Број радника у индустрији повећао се од 300.000 у 1939.години на око 2,16 милиона у 1980.години. У индустрији ради 9,4% укупног становништва земље. Друштвени производ индустрије у 1980.години чини 40% укупног друштвеног производа земље. Индустријски производи у извозу целе земље учествовали су 1980.године са око 94%. По учешћу у производњи, извозу и броју радника индустрија је била водећа делатност југословенске привреде⁹. У периоду 1950-1980.године индустријска производња је порасла око 12 пута, по просечној годишњој стопи од 8,6%. Од 1950-1960. године производња је расла по стопи од 10,1%, у десетогодишњем периоду од 1960-1970. године, у просеку за 7,3% годишње, а од 1970-1980. године за 7,4%. У периоду од 1970-1980.године индустрија се сусретала са тешкоћама, насталим услед заостајања производње сировина у земљи и због светске енергетске кризе. Настали су и бројни поремећаји у пословању и условима за увоз и извоз. После доношења Закона о удруженом раду из 1976.године следило је нормативно прилагођавање кредитно-монетарног и банкарског система, односно спољно-трговинског и девизног пословања земље. Осигуравајући закони који се односили на област цена и проширене репродукције усвојени су тек 1981, односно 1982.године. У таквим околностима је усвојен 1983.године Дугорочни програм економске стабилизације, који је представљао прво званично радикално критично преиспитивање самоуправног система усвојеног 70-их година прошлог века. „Основне интенције детаљног урбанистичког плана биле су афирмација робне привреде, дејства тржишног механизма и економске принуде, као и рушење примата идеологије и политике над економијом.“ Међутим програм се доста тешко спроводио због разних отпора¹⁰. Све је више било видљиво да су јачале системске блокаде, обзиром да је социјалистички самоуправни привредни систем био конституисан као неробна и антитржишна солуција. Систем удруженог рада је, доживљавајући тзв. „козметичке промене“, све до 1988.године успевао да се одржи. Дуготрајност економске кризе као и њено заоштравање довели су до напуштања Закона о удруженом раду крајем 1988.године и до амандманске корекције Устава из 1974.године.

⁹ Савезни завод за статистику, Београд, 1981., стр. 84.

¹⁰ Др Марсеновић Д., Економика Југославије, Економски Факултет, Београд, 1999., стр. 195

Дошло је време да се преиспита самоуправна економска пракса Југославије. Можда је најнегативнији тренд у тадашњој привреди остварен крајем 80-тих година, када су. дезинтеграциони процеси захватили земљу. Главни проблем представљали су југословенски дугови према иностранству. Док су у свету јачале међународне компаније, међународна предузећа и милтинационалне компаније, југословенски облици организовања су се „цепали“ на ООУР-е, које су понегде донеле више штете него користи.

„Учешће удруженог рада у расподели дохотка друштвеног сектора привреде износило је 1974.године 68,2%, а 1984.године 63,2%, чисти лични доходи су у тој расподели пали са 40,5% на 37,6%, заједничка потрошња у ООУР-има са 7,6% на 7,0% , акумулација са 17,7% на 15,9%¹¹. Све је пропадало осим учешћа заједничке и опште потрошње која је порасла са 31,8% на 36,7%.

Ови подаци говоре да се доходак све више отуђивао од производње и производња. У то време, донети су многи Закони као што су Закон о предузећима, страним улагањима, о друштвеном капиталу и Закон о основним правима из радног односа. Закон о основама пореских система је требало да реши важан сегмент економије, али је дуго остао у скупштинској процедури. Ново у основним поставкама привредног система било је *предузеће*. Предузеће је било основна базична организациона јединица друштвене репродукције и основни економски субјект. Добит је постала мотив пословне активности предузећа и потврда успешности на тржишту. Законом о предузећу су се ограничиле управљачке функције и самоуправљање, односно менаџмент и надзор. Овај Закон признавао је четири врсте предузећа, и то:

- *предузеће у друштвеној својини* (друштвено предузеће, јавно предузеће, деоничарско друштво и друштво са ограниченом одговорношћу)
- *предузеће у мешовитој својини* (деоничарско друштво, друштво са ограниченом одговорношћу, командитно друштво, друштво са неограниченом одговорношћу деоничара(чланова)),
- *предузеће у приватној својини* (приватно предузеће, као и предузеће са ограниченом одговорношћу, командитно друштво, јавно предузеће које послује приватним средствима и друштво са ограниченом солидарном одговорношћу) и
- *предузеће у задружној својини* (задружно предузеће, деоничарско друштво, друштво са ограниченом одговорношћу, командитно друштво, друштво са неограниченом солидарном одговорношћу чланова када послују задружним средствима)¹².

По први пут је у Југославији од II светског рата Закон из 1989.године изједначио друштвено, приватно, мешовито и задружно предузеће. Прокламовао је тржиште и посебно појаснио тржиште рада, тржиште робе и тржиште капитала. Темељна реконструкција својине опредељена је увођењем власничког плурализма и корекцијом традиционалног схватања о значају доминантне улоге и позиције друштвеног власништва у корист равноправног третмана разних облика својине. Трансформација својине ишла је у правцу да се омогући пренос имовине и капитала из једног власничког односа и облика у други, као новог приступа према приватном сектору и власништву и његовој већој заступљености у економским односима.

¹¹ Др Марсеновић Д., Економика Југославије, Економски Факултет, Београд, 1999., стр. 197.
Др Павловић Д., Стојановић И., Ко раднике повезује лажним концима, БИГЗ, Београд, 1994., стр.17

¹² Цитирано дело, Економска криза и друштвена реформа, стр. 198

Још увек је био доминантан облик својине друштвеног предузеће, које је и само претрпело битне промене у организационом погледу увођењем Управних одбора. На слици 1 приказана је организациона шема управљања друштвеним предузећем, крајем осамдесетих година.

Слика 1. Организациона шема и систем управљања друштвеним предузећем



Извор: Управљање предузећем као услов економског развоја, аутор:
Др Михајловић Д., Бор, 2007. стр. 172.

Највећу недоумицу 90-тих година прошлог века није представљала бојазан од трансформације друштвеног власништва у друштвени капитал већ идентификација *титулара власти*.

Преображај власништва из друштвене својине у неке друге облике (приватни, мешовит, задружни или државни) био је мотивисан тежњом ка повраћају ефикасности управљања, раста и развоја. Већ крајем 90-тих година осетила се стагнација у индустријском расту, што је довело до економског застоја у развоју наше земље. Током 1991.године у Југославији је избио грађански рат, а поједине републике су прогласиле једнострано оцепљење. У неким областима нове државе су преузеле управљачке ингеренције над царином, монетама, порезима, одбрани, полицији и др. У међувремену, 1992.године Србија и Црна Гора су се определиле да живе у заједничкој држави. Основно економско опредељење било је наставак генералног правца југословенских реформи крајем 80-тих година, тј. изградња модерног економског тржишта. Закон о промету и располагању друштвеним капиталом из 1989. године, који је радикално прерађен средином 1990.године Законом о друштвеном капиталу, по први пут је институционализовао претпоставке за приватизацију у југословенској привреди. Распад бивше СФР Југославије и многи недостаци његове

практичне примене утицали су да се у Србији донесе републички Закон о условима и поступку претварања друштвене у друге облике својине, средином 1991.године. Овим Законом у Србији су били предвиђени разрађени модели приватизације, издавање и продаја акција ради продаје друштвеног капитала, издавање акција као повећање капитала, продаја предузећа или дела, давање у закуп и др. Док су савезни закони фаворизовали власничку трансформацију и стимулативно деловали на запослене у предузећу, дотле је републички Закон имао за циљ контролу спроведене трансформације и био много рестриктивнији за даљи процес трансформација. Из тог разлога, власничка трансформација у 1991. и 1992.години стагнира, да би се интерес за приватизацијом вратио 1993.године упоредо са ескалацијом највеће инфлације. Остваривањем монетарне стабилности и елиминацијом инфлације почетком 1994.године створили су се бољи услови, али код предузећа није постојала жеља за изменом власничке структуре.

Крај економског раста земље и суочавање са економском кризом на крају XX века

Последње године XX века карактеристичне су по томе што се привреда суочила са великим проблемима:

1. недостатак финансијских средстава,
2. недостатак репроматеријала и сировина,
3. индустријска производња у сталном опадању,
4. привреду стежу дуговања,
5. грађане оскудација и немаштина,
6. ратови у бившим YУ републикама,
7. пад стандарда,
8. незапосленост и др.

Ово се десило као последица неоправданих санкција наметнутих земљи. Земља се суочила са тешком економском кризом крајем XX века. Све административне мере, упркос прокламацији да је пут изласка из кризе водио ослоном на сопствене снаге и на објективне законитости, нису дале одговарајуће резултате¹³. Претходно опредељење државу или тржиште показало се као потпуно неисправан пут. Постављало се питање да ли се у изузетним тешким тренуцима треба ослонити на снагу тржишта или на силу државе? То је управо значило да, иако се земља залагала за тржиште и веће деловање економских законитости, такво залагање се није смело идеализовати. Показало се да је услед радикално спроведене децентрализације друштвеног капитала и бројности ООУР-а као носилаца економских одлука, улога тржишта битно запостављена. Основно правило које јетребало научити, али које важи и данас је: „ Политика и политичари треба да се окану привреде¹⁴.“ Привреда треба да поштује само законитости које јој стварају повољан, правно регулисан привредни амбијент. Сарадња науке у свим пословима рада и управљања а поготову у преломном тренутку за Југославију када је требало савладати економску кризу, била је од непроцењивог значаја.

¹³ Др Павловић Д., Стојановић И., Ко раднике повезује лажним концима, БИГЗ, Београд, 1994., стр. 7

¹⁴ Др Павловић Д., Стојановић И., Ко раднике повезује лажним концима, БИГЗ, Београд, 1994., стр. 7

У први план требало је истаћи робну производњу, јер роба уважава потребе људи, али не субјективно, већ објективно, преко закона тржишта. Националне економије, општинска затварања и „ооуризација“ су негде донели више негативних него позитивних ефеката.

Нормално је што се у условима дуготрајне економске нестабилности, посебно у тражењу њених узрока, наметнула потреба да се преиспитају одређени облици организовања привреде и предузећа као субјекта привређивања. Исувише дуго је зеузиман догматски став према Уставима и Законима. Друштво је посебно било „болећиво“ према Уставу из 1974.године и Закону о удруженом раду из 1976.године. Укратко, требало је бити критичнији према планирању, споразумевању, договарању.

Положај предузећа крајем деведесетих година XX века и зачеци економске кризе у Србији

Приватизација друштвеног капитала представљала је деликатно питање процеса трансформације привреде земље ка тржишној. Половином 1990.године у привреди Србије било је регистровано 3678 друштвених предузећа. До краја априла 1994.године трансформисано је 51,8% или 1904 предузећа. До истог периода код Републичке агенције за приватизацију чекало је још и 921 предузеће или око 25% њиховог укупног броја. У 253 предузећа је поновљена верификација власништва, што је укупно чинило 69,9% или 2572 предузећа. Власничком трансформацијом највише су била изложена индустријска предузећа или 4/5 укупног броја, затим угоститељство са око 72%. Оваквим мерама дошло је до промене односа у власништву над предузећима. Наиме, средином 1994.године претежни део, тј. 86% трајног капитала налазио се у друштвеним предузећима. До средине 1994.године власничка трансформација није захватила финансијско-банкарски систем не рачунајући неке приватне штедионице и банке, које су веома сумњиво пословале. Упоредо са приватизацијом у Србији спровођена је приватизација у Црној Гори, где је оставарен веома скроман степен око 31,5% или 146 предузећа. На подручју СР Југославије недостајао је целовит закон о приватизацији који је требало да у себи сједини следеће законе: Закон о стечају, Закон о вредносним папирима, Закон о берзама, Закон о облигацијама и Закон о рачуноводству¹⁵.

Крајем 1993.године број регистрованих предузећа увећан је 3,6 пута у односу на 1991.годину и износио је 212.192. Доминантни део од 92,5% се налазио у приватном, а 3,3% у друштвеном власништву. Осталих 2,2% је било у задружном и 2% у мешовитом власништву. Наиме, 1992.године 44,1% у структури отпадао је на удео друштвеног власништва, док је приватно било заступљено са 26,5%, мешовито са 27,4% и задружно са 2%. 1992.године приватни сектор остварио је око $\frac{3}{4}$ пута мање учешће у вредности друштвеног капитала у односу на удео који је имао у укупном броју предузећа. Друштвени сектор забележио је преко 7,1% већи удео у друштвеном производу у укупном броју привредних субјеката. „*Већ и овако површан поглед на остварене домете и квалитет назначених промена наводи на закључак да се у многим случајевима ради о формално правној логици организационог реструктурирања*“¹⁶. До средине 90-их година јавном сектору још није дато право место.

¹⁵ Др Марсеновић Д., Економика Југославије, Економски Факултет, Београд, 1999., стр. 477

¹⁶ Цитирано дело, Економска криза и друштвена реформа, стр.478

Природни монополи били су: ПТТ, железница, воде, шуме, електропривреда и телекомуникације али је држава направила грешку што се у тим јавним предузећима прогласила својинским власником без улагања новог капитала. Још увек су у овом периоду на снази биле економске санкције Савета безбедности Уједињених нација. Страни инвеститори и улагачи нису имали храбрости и воље да улажу у привреду. Почела је да цвета „сива економија“, која јавила у готово свим видовима и облицима пословања. Њој је погодовала велика количина готовог новца од преко 40%.

Табела 4. Смањење БДП-а од 1989- 1992. године (изражено у доларима, \$)

Ред.бр.	Година	БНД
1	1989.	3060\$
2	1990.	2920\$
3	1991.	2540\$
4	1992.	2410\$

Извор: Управљање предузећем као услов економског развоја,
Др Михајловић Д., Бор, 2007. стр. 179.

Година 1993. завршила се са друштвеним производом 40% мањим у односу на 1989. када је донешен Закон о предузећима. Такву климу пратило је опадање Бруто националног дохотка по глави становника. Подаци о смањењу, као планираних и остварених стопа раста БДП-а дати су у табелама 4 и 5. Успоравање привредног раста наступило је почетком 80-их година. Међутим, није се исправно реаговало на овај показатељ. Дуго се после 1974.године и тадашњег Устава земље чекало на нови Устав.

Програм реконструкције монетарног система 1994.године и стратегија опоравка Југославије отклонили су елементе економског стања којима је земља стремилa од 1991. до 1993.године. Програм је оправдао себе. Реч је била о потреби да приватно својинско профитно понашање постане образац живота становништва, пословних људи и о потреби да државна структура иде стално у сусрет таквом понашању као обрасцу живота¹¹.

Економски развој Југославије у последњој деценији XX века одвијао се под веома неповољним околностима. Десетковани привредни капацитети и потенцијал морао се обнављати. После укидања санкција 1995.године обнова је текла много брже, али је утрошено доста времена. Тешко је било ухватити корак крајем 90-их година са суседним земљама у стопи раста друштвеног производа, јер су Чешка, Словачка, Пољска, Мађарска, Словенија и многе друге већ увелико тада већ прошле пут којим је требала проћи наша земља¹⁷.

Табела 5. Планиране и остварене стопе раста друштвеног производа

Ред.бр.	Година	а-планирана стопа		б-остварена стопа	
		Укупна привреда		Индустрија	
		а	б	а	б
1	1947-1951.	-	2,6	-	6,3
2	1957-1961.	9,5	10,2	11,2	12,7
3	1961-1965.	11,4	6,8	13,0	10,6
4	1966-1970.	8,0	6,1	9-10	5,9

¹⁷ Папић Ж., Самоуправно планирање, Научна библиотека, Београд, 1982.

5	1971-1975.	7,5	5,9	8,0	8,1
6	1976-1980.	7,0	5,7	8,0	6,9
7	1981-1985.	4,5	0,7	5,0	1,3
8	1986-1990.	4,0	-0,1	4,05	0,5

Извор: Управљање предузећем као услов економског развоја, аутор: Др Михајловић Д., Бор, 2007. стр. 180

Дакле, у првој половини 90-их година инвестиције су биле не само у опадању, већ и много мање од амортизације – нису биле довољно за очување затечене вредности капитала. Година 1994. завршена је без пораста цена и у том погледу економска политика је мање-више, успешно остварила стабилизацију. У 1995. години забележен је рсат на штету стабилизације, док су цене такође порасле за 120,2% или месечно за 6,8%. Раст цена повезивао се са слабењем монетарне политике. Међутим, суштина је била у губицима у привреди, друштвеном и државном сектору. Држава је правила грешку што је губитке покривала из буџетских резерви. Гледано у целини, земља је у 1994. и 1995.години успела без кредита и иностране помоћи да заустави опадање привреде и да је покрене у растућем смеру. Суспендовање економских санкција крајем 1995.године отворило је мноштво нових проблема и тешкоћа и није могло тако брзо да се крене у економски раст¹⁸.

Југославију је у последњој деценији XX века захватила економска криза. То је уједно била криза социјалистичког економског система која се манифестовала у одсутности економског раста са свим последицама које прате такве економије.

Закључак

У дугом временском периоду од другог светског рата па до краја XX века многи показатељи говоре о успону Југославије, као велике државе, самим ти и Србије као дела те некадашње државе. Изузетни економски показатељи карактеришу период 1950-1980. Динамику привредног развоја у периоду од 30 година карактерише висока стопа раста друштвеног производа, уз бржи развој друштвеног сектора привреде у односу на индивидуални сектор, као и знатно бржи индустријски раст на годишњем нивоу у односу на раст пољопривреде. Такво опредељење је било стратешког карактера у циљу подизања и развоја економије. Најдинамичнији развој остварен је у првој деценији самоуправљања (1950-1960.), када је индустријска производња бележила стопу од 11%. И следећа деценија 1970-1980. карактеристична је по још увек изузетном расту индустријске производње (од 7,4%), нешто нижем расту пољопривреде и расту укупног друштвеног производа. Огромне инвестиције које су омогућиле промене у структури привреде и брзо јачање материјалне основе рада, добро управљање предузећима и добра организација, утицали су на повећање опште продуктивности рада. Глобално гледано продуктивност рада, изражена укупним друштвеним производом по активном становнику, повећана је од 1950. до 1980.године скоро 5 пута, а друштвени производ по становнику за 4,6 пута. Спрега доброг руковођења од стране директора предузећа и управљања радних људи преко радничких савета и његових извршних органа, потврђују чињеницу да је економски раст, с једне стране, био резултат успешног управљања предузећима. С друге стране, у том периоду запослени, тј. радници

¹⁸ Живковић М., Економија пословања, Мегатренд, Београд, 2004.

били су дубоко мотивисани за развој земље и економије. Тадашњи лидери су знали како мотивисати људе, не само материјално већ и у духовном, нематеријалном смислу. Било је то време квалитетнијег живота свих грађана. Искуство из тог не тако давног периода, могло би данас да послужи многим савременим менаџерима у проналажењу праве мере између газдовања над радником са једне и сувишним наградама, за оне који посао не схватају озбиљно, са друге стране. За сам крај потребно је истаћи максиму Харолда Грина, која гласи:

„У бизнису, свако је плаћен са два новчића: кешом и искуством. Мој савет је да узмете искуство, јер кеш долази сам“.

Литература

1. Биланџић Д., Самоуправљање 1950-1970, Рад, Београд, 1974.
2. Друловић М., Самоуправна демократија, БИГЗ, Београд, 1972.
3. Живковић М., Економија пословања, Мегатренд, Београд, 2004.
4. Зборник радова, 30 година самоуправљања, издање Завода за статистику, Београд, 1981.
5. Крндија Д., Индустријализација Југославије, Економски институт, Сарајево, 1961.
6. Марсеновић Д., Економика Југославије, Економски Факултет, Београд, 1999.
7. Михајловић Д., Управљање предузећем као услов економског развоја, Бор, 2007
8. Павловић Д., Стојановић И., Ко раднике повезује лажним концима, БИГЗ, Београд, 1994.
9. Папић Ж., Самоуправно планирање, Научна библиотека, Београд, 1982.
10. Савезни завод за статистику, Београд, 1981.
11. Цитирано дело, Радмиловић С., Економска криза и друштвена реформа, БИГЗ, Београд, 1999.
12. Штахан Ј., Животни стандард у Југославији, Глобус, Загреб, 1974.